

MIKLÓS ZSUZSA

ÁRPÁD-KORI FÖLDVÁR MENDE-LÁNYVÁRON

Az I. katonai felmérés Coll. XVI. Sect. 21. lapján Mendétől K-re, ÉNy-DK-i irányú domb ÉNy-i végén négyzet alakú épület, s körülötte négyzet alakú kerítés-féle látható. Közeliében semmilyen növényzetet nem jelöl a térkép, csak az említett helytől DK-re, a domb folytatásában, ritkás erdőt. Az épület DK-i végénél levő csíkozás meredek oldalra utal (1. kép).

E térképi ábrázolás után csak 1965-ben szerepel újra ez a lelőhely: ekkor Gáti Géza gyömrői lakos hívja fel a figyelmet a „palánkvár”-ra. A Nemzeti Múzeumhoz küldött jelentésében egyéb lelőhelyek ismertetése mellett megjegyzi, hogy itt Árpád-kori palánkvár s kőépület nyomai láthatók.¹

Terepbejárás során 1976 tavaszán azonosítottuk a földvárat, s 1977-79-ben három alkalommal végeztünk itt ásatást: megvizsgáltuk a fővár területén a kőépület maradványát, az erődítés rendszerét s az elővárat is.

A Mendétől K-re kb. 1 km-re, a pusztaszentistváni vasútállomással szemben, a Tápió D-i partján elhelyezkedő ÉNy-DK-i irányú domb tszfm. kb. 225 m, rel. mag. a Tápió völgy felett kb. 70 m, a domb kétoldalán húzódó mellékvölgyek felett kb. 50 m. A földvár a hosszan elnyúló dombhát közepe táján helyezkedik el. A domb két hosszanti oldala meredek, a Tápió felé pedig fokozatosan lejt. Az erődítmény kétrészes (2-4. kép).

A fővár területén 1977-ben több kutatóárkot húztunk, majd 1978-79-ben ezek alapján szelvényekkel kutattuk a kőépületet és környékét.

A fővárat ÉNy és DK felől egy-egy, átlagosan 5 m mély és 15 m széles bevágás választja el a dombhát többi részétől. DNY-i hosszanti oldalán, a platótól kb. 7-8 m-rel lejjebb kb. 8-10 m széles terasz húzódik a két bevágás közötti szakaszon. Az ÉK-i hosszanti oldalon — a tetőtől 10, ill. 14 m-rel lejjebb két keskenyebb, kb. 4 m széles terasz figyelhető meg.

A két bevágás és a teraszok által határolt terület 50×25 m-es. Az 1976. évi terepbejáráskor a felszínen Árpád-kori (korongolt, fehér, kavicsos anyagú, körbefutó csigavonallal díszített) edénytöredékeket találtunk, s habarcsos kőépítkezésre utaló nyomokat figyeltünk meg.²

A domb ÉNy-i részén, az ÉNy-i bevágásnál kezdődik az elővár. A kb. 45 m hosszú, 25 m széles (legnagyobb szélesség), a Tápió felé enyhén lejtő dombtetőt „U” alakban árok, s annak külső oldalán sánc védi. (Jelenleg az elővár két hosszanti oldalán terasz alakban figyelhető meg, a Tápió felőli részen jobban kirajzolódik a sánc és az árok). Az ÉK-i oldalon 4-5, az ÉNy-i oldalon 3-4 m széles a terasz, s a plató alatt 2-3 m-rel lejjebb húzódik. A sánc mai magassága kb. 40-50 cm, s a fővár felőli oldalon csatlakozik a bevágáshoz. Az elővár területén az 1976. évi terepbejáráskor leletet nem találtunk. 1977-ben két kutatóárokka vizsgálta meg, de sem lelet, sem egyéb, lakottságra utaló nyom nem bukkant elő.

FŐVÁR

Az ásatások eredményeként a fővár D-i részén kibontakozott a 9×9,80 m-es külső méretű, szabálytalan négyszög alakú torony maradványa. Az építőanyagot már nagyrészt kitermelték a környékbeli lakosok, ezért az épület É-i és K-i részein csak az alapozási árkot, a D-i és Ny-i oldalon az alapfalak részleteit lehetett megfigyelni (5-6. kép).

Az alapfalak 240 cm szélesek, szabálytalan, lapos kövekből készültek, erősen meszes habarccsal. Alattuk 10 cm vastagságú sárga agyag, majd 4-5 cm vastagságban apró, vöröses kövekből álló réteg, 4-5 mm agyag, ismét kőréteg, végül az altalaj figyelhető meg. Az alapfalak Ravasz Csaba vizsgálatai szerint mészkőből készültek, az alattuk húzódó kőréteg pedig édesvízi mészkő. Utóbbiak a Dunántúli Középhegység ÉK-i részének pleisztocén korú mészkő lelőhelyeiről, az alapfal kőanyaga pedig az É-i Középhegységből származhat.³

A törmelékrétegben sok habarcsos falazótégla találtunk (téglaméret: 16×14×6; 16×13,5×6; 13×...×5; 12×...×6; 15×...×7; 15×12×6; 33×15×8,5; 27×14×6; 16×13×5; 25×12×6; 25×12×5,5 cm). Leggyakoribb téglaméret: 25×12×6 cm-es. Az előkerült téglák alapján valószínű, hogy a felmenő falak — legalább részben — téglából épültek.

A feltárások során az alapfal-maradványoknál egy belső falsarkot tudtunk rögzíteni. Az ÉK-i külső falsarkot a lecsurgó habarcs őrizte meg (ezen a szakaszon teljesen kitermelték a köveket, csak az alapozási árok feltárását figyeltük meg). Az ÉNy-i külső falsarok a két külső falsík részletéből következtethető ki. Az alapozási árok feltárja szépen kirajzolódott az É-i és K-i szakaszon. Ezek alapján lehetett rekonstruálni a torony egykori alaprajzát.

A torony belső padlószintjét a falakkal együtt szétrombolták. Az egykori külső téglá járószint kevés maradványa került elő a D-i fal mellett. Ehhez viszonyítva az alapozási árok mélysége kb. 3 m volt.

A fővár É-i részén nagyméretű, cölöpfalú épület részlete került elő. Az egykori fal vonalát sötétebb csík jelezte. Kibontása után vált világossá, hogy a palánkfalhoz hasonlóan itt is előre megásott árokba állíthatták a cölöpöket — a cölöpök helye a kibontott árok alján rajzolódott ki. A cölöpfalat bizonyos távolságokban nagyméretű, ásott cölöplyukban elhelyezett cölöpök erősítették. Ez az épület valószínűleg gazdasági célokat szolgálhatott.

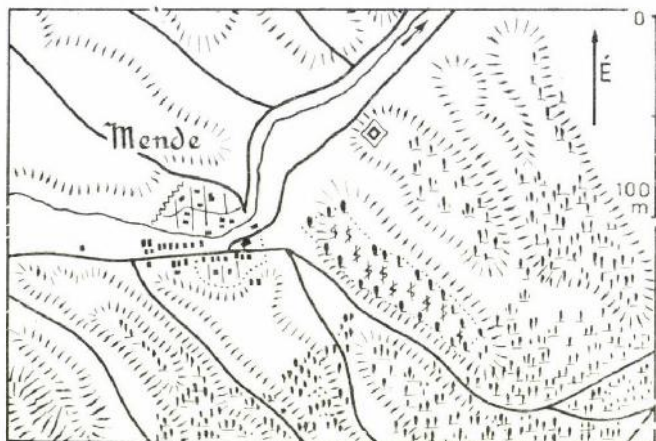
Palánkfal

A fővár oldala minden irányban meredek. A domb peremén, annak vonalát követve cölöpfal övezte a toronyt. Az É-i és Ny-i oldalon, az I., ill. II. árokban 1-1

¹ MNM Adattár XXI. 317/1965. (Ez a földvár nem azonos Mende-Leányvár bronzkori földvárral, ahol Kovács T. végzett ásatást 1966-ban.)

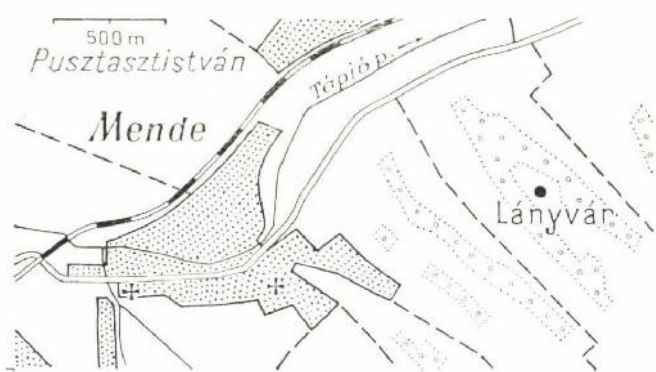
² Miklós Zs. és Torma I. terepbejárása 1976. IV. 8.

³ A kövek meghatározását Ravasz Csabának köszönöm.

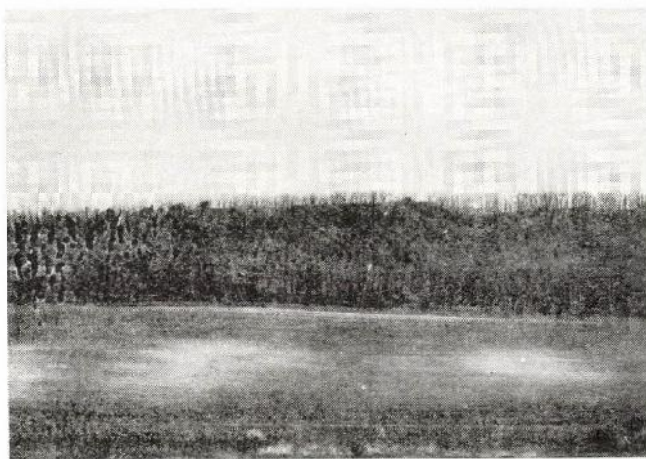
1. kép. Mende-Lányvár. A földvár ábrázolása a II. József korabeli térképen

Abb. 1. Mende-Lányvár. Darstellung der Erdburg auf einer Karte aus der Zeit Josephs II.

2. kép. Mende-Lányvár. A földvár elhelyezkedése

Abb. 2. Mende-Lányvár. Lage der Erdburg

3. kép. Mende-Lányvár. A földvár Ny. felől

Abb. 3. Mende-Lányvár. Die Erdburg von W her

cölöp korhadt maradványát tártuk fel. A D-i oldalon, az I., az V. és a IV. árokban 1–1, a II. szelvényben 5, a III. szelvényben pedig 1 korhadt állapotú cölöpöt, ill. laza, patiosos kitöltésű cölöplyukat találtunk. Ezek alap-

ján a földvárnak ezen a szakaszán a cölöpök egymástól 30–60 cm-re helyezkedtek el. Kettős cölöpsorra utaló nyomok itt nem mutatkoztak (bár a II. szelvényben, a külső cölöpöktől beljebb 180 cm-re egy patiosos teli cölöplyuk és metszetben egy másik cölöplyuk jelentkezett). Az árkok és szelvények metszetei viszont egyértelműen egyszeres cölöpsorra utalnak ezen az oldalon: a metszetekben mutatkozó „patiosfal” egybeesik a külső cölöplyuk-sorral.

A földvár K-i oldalán 1979-ben az V. és VIII. szelvényben sikerült megfigyelni a palánkfalat.

A VIII. szelvényben, a domb közepe felőli oldalon nagy, ásott cölöplyuk, s benne 30 cm átmérőjű cölöp került elő (a cölöplyukat a sárga altalajba ásták bele, s a cölöp körül keményre döngölték a földet). Ettől a domb széle felé, 28–30 cm széles, függőleges falú, laza patiosos kitöltésű árok volt. Az árok alján 25–30 cm átmérőjű cölöpök nyoma látszott. Maga az árok patiosos, határozott szélű csikként jelentkezett a szelvény nyésekor. Az ároktól kifelé, közvetlenül mellette 32 cm széles kevert sárga-barna foltos, kemény talajú csík mutatkozott, benne 5 db, átlag 16–18 cm átmérőjű kerek folttal. Utóbbiak laza, patiosos kitöltésű cölöplyukaknak bizonyultak. A cölöplyukak függőlegesek, aljuk részben lekerékített, részben kissé hegyesedő végű, részben egyik oldalról faragott cölöpre utal. Az 5 cölöplyuk külső oldalán, kemény, barna talajba mélyített, ásott cölöplyuk került elő, amely külső szélén a legbelső cölöpsorra emlékeztető árokhoz csatlakozott. Ennek alján szintén egykori cölöpökre utaló mélyedések mutatkoztak (7. kép).

Az V. szelvényben a cölöpfal szerkezete némileg eltérő a VIII. szelvényben tapasztaltaktól. Itt a sárga-barna foltos, keményre döngölt sáv található legbelül, benne a szelvény területén három, laza patiosos kitöltésű cölöplyuk bukkant elő. Részben ebbe a sávba, részben a mellette levő, függőleges falú, 30–35 cm széles, laza, patiosos kitöltésű árokba mélyed bele egy ásott cölöplyuk. Ezt követi 60–70 cm szélességben kemény, barna talaj, benne egy ásott cölöplyukkal, majd ismét egy patiosos kitöltésű árok. Mindkét árok alján cölöpökre utaló mélyedéseket találtunk. E bemélyedések alapján az itt állt cölöpök átlagosan 15 cm átmérőjűek voltak, s közvetlenül egymás mellett helyezkedtek el. Az ásott cölöplyukokban korhadt állapotú cölöpöket találtunk. Vastagságuk nem volt mérhető. A külső, cölöpöknek ásott árok külső szélén 60–70 cm széles, sárga-barna foltos, keményre döngölt rétegre bukkantunk (8. kép).

Az V. és VIII. szelvényben tett megfigyelések szerint tehát a földvár K-i oldalát hármass cölöpsor védte. A cölöpsorokat helyenként nagyméretű cölöpökkel erősítették meg.

A feltárt cölöpök Stieber József vizsgálatai szerint kocsányos (*quercus robur*) és kocsánytalan tölgyből (*quercus senalis*) készültek. Két karólyukból húsos som (*cornus mas*) maradványai kerültek elő.⁴ A cölöpök vastagsága 16–30 cm között váltakozott. Egy kivétellel korhadt állapotban bukkantak elő. 1978-ban a II. szelvényben talált 6. sz. cölöp felső része kb. 3–4 cm vastagságban égett volt, alatta korhadt, majd alsó része igen jó megtartású. A cölöp Szabó Zoltán vizsgálatai szerint kocsányos tölgyből készült.⁵

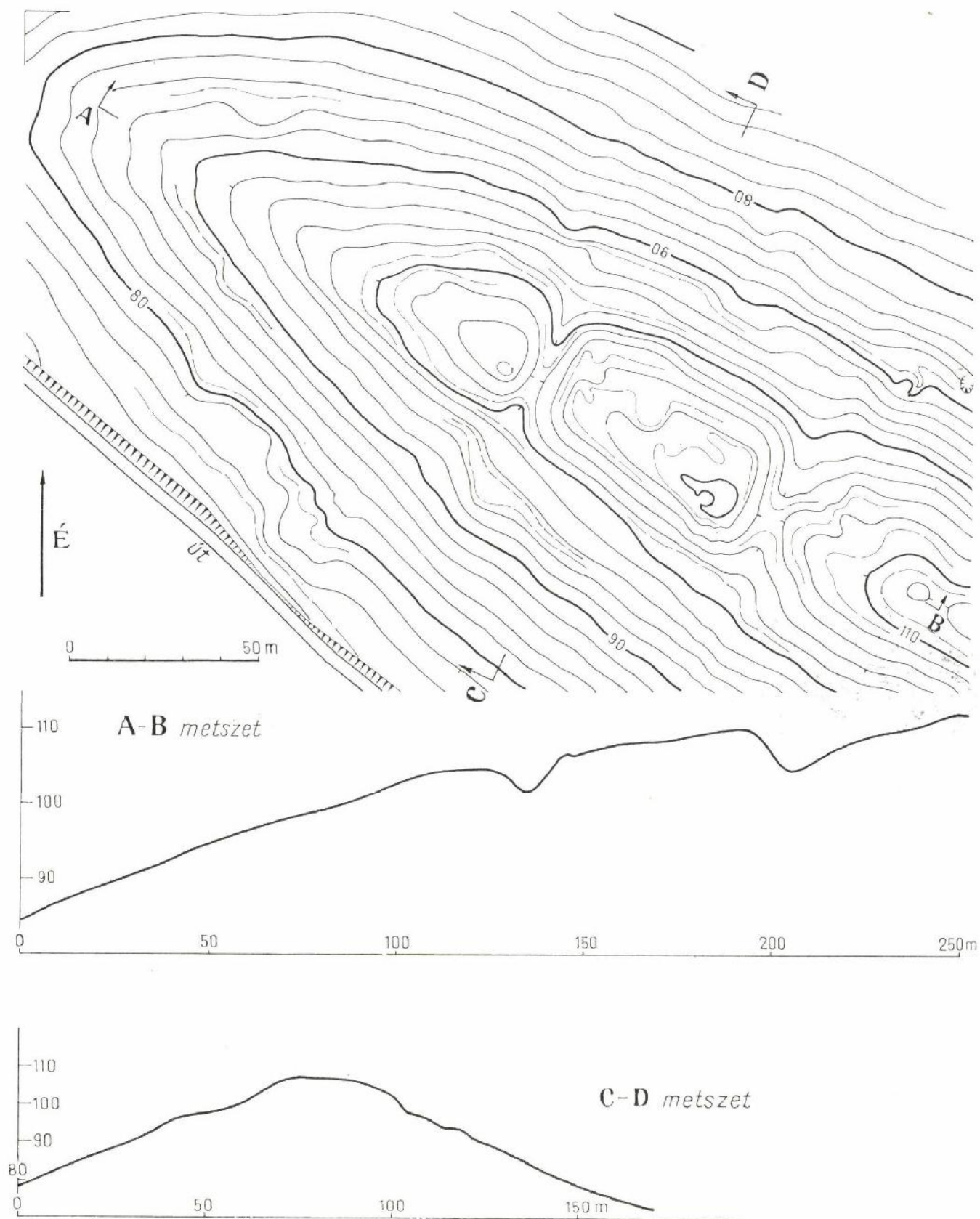
A cölöplyukakat részben előre kiásták (pl. I. árok 3. sz. cölöplyuk), részben — a K-i oldalon — az előre megásott árokba állíthatták a cölöpöket, s a közöttük földet döngölték.

Bevágások

A hosszanti irányú dombot átszelő két bevágás jelenleg tompa „V” alakú. Eredeti alakját a kincskeresők turkálásai és a talajerózió egyaránt megváltoztatták. A D-i bevágás eredeti alját fúrószerkezettel kerestük

⁴ Ezúton köszönöm Stieber Józsefnek a famaradványok meghatározását.

⁵ A cölöp meghatározását Szabó Zoltánnak köszönöm.

4. kép. Mende-Lányvár. Virágh Dénes felmérése 1976
 Abb. 4. Mende-Lányvár. Vermessung von D. Virágh 1976